

Warszawa, 02-08-2022 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

VII.7030.14.2022.AT

**Pan
Przemysław Czarnek
Minister Edukacji i Nauki**

ePUAP

Szanowny Panie Ministrze,

w dniu 3 czerwca 2022 r. w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich w Warszawie odbyło się spotkanie konsultacyjne, którego celem było zebranie opinii i rekomendacji dotyczących edukacji dzieci i młodzieży z Ukrainy. Zaproszeni

goście – przedstawiciele Ministerstwa Edukacji i Nauki, kuratoriów oświaty, organizacji pozarządowych oraz samorządów – podkreślili ogrom wyzwań, jaki wiąże się z przyjęciem w krótkim czasie tysięcy osób, które opuściły swoje domy na skutek wojny. Jednocześnie dostrzegli oni w obecnej sytuacji szansę na poprawę wielu obszarów polskiego systemu oświaty. Wyrażam nadzieję, że Pan Minister zechce zapoznać się z najważniejszymi wnioskami ze spotkania, przedstawionymi poniżej.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że zgodnie z art. 70 ust. 1 Konstytucji RP prawo do nauki przysługuje każdemu, niezależnie od obywatelstwa, zaś art. 32 Konstytucji RP wprowadza zasadę równości oraz zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny. Odpowiednie gwarancje związane z prawem do nauki są zawarte w wielu aktach prawa międzynarodowego, m. in. w Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120 poz. 526 ze zm.), Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, sporządzonej w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119 poz. 515) oraz Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzonej w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 40 poz. 268).

W ostatnich miesiącach roku szkolnego 2021/2022 w ramach polskiego systemu edukacji uczyło się około 200 tys. ukraińskich dzieci, z czego około 40 tys. w przedszkolach. Szacowano, że zdalnie – w systemie ukraińskim – naukę kontynuowało około pół miliona dzieci uchodźców. Większość dzieci i młodzieży nie została zapisana do polskich placówek, w związku z czym szkoły nie mogły udzielać uczniom wsparcia i reagować na istniejące problemy. Tymczasem wiele osób, które przybyły do Polski, ponosi negatywne skutki doświadczeń związanych z wojną i koniecznością ucieczki do innego kraju.

Rozwiązania wprowadzone przez ustawodawcę cechuje nacisk na elastyczność (możliwość tworzenia oddziałów przygotowawczych, zwiększenie liczebności dzieci w klasach I-III i oddziałach przedszkolnych, możliwość zatrudnienia nauczycieli ukraińskich oraz nauczycieli na świadczeniach kompensacyjnych, zwiększenie wymiaru godzin ponadwymiarowych, ułatwienia w obsadzaniu stanowisk dyrektorów szkół)¹. Należy jednak pamiętać, że przedszkola i szkoły, szczególnie w dużych miastach, zmagają się z poważnymi brakami kadrowymi. Nauczyciele i nauczycielki pracują nierzadko w trudnych warunkach (duża liczebność oddziałów, wzajemne

¹ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2022 r. poz. 583 ze zm.); rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz. U. poz. 645).

niezrozumienie, brak stabilności klasy, brak materiałów do nauki). Większość nauczycieli nie ma doświadczenia w nauczaniu klas wielokulturowych, zatem potrzebuje szkoleń w celu nabycia lub doskonalenia swoich kompetencji, a także stałego wsparcia ze strony specjalistów (psychologów, pedagogów, asystentów kulturowych, nauczycieli wspomagających). Nie ulega wątpliwości, że przepełnienie szkół w dużych miastach prowadzi do spadku jakości zarówno nauczania, jak i relacji w społecznościach szkolnych. Pomijanie problemów zgłaszanych przez nauczycieli może doprowadzić do dalszych rezygnacji z wykonywania zawodu, co grozi pogłębieniem obecnego kryzysu w oświacie².

Alternatywą dla przyjmowania uczniów i uczennic do oddziałów przygotowawczych lub ogólnodostępnych jest stworzenie większej liczby placówek edukacyjnych działających w systemie ukraińskim. Proponuje się m. in. wykorzystanie nieruchomości, którymi dysponuje Skarb Państwa, nawiązanie współpracy z podmiotami prywatnymi oraz zatrudnianie nauczycieli z Ukrainy. Szkoły realizujące ukraińską podstawę programową działają już w kilku miejscach, lecz nie mogą przyjąć wszystkich chętnych osób. Oprócz szkół funkcjonujących samodzielnie można również zwiększyć liczbę oddziałów międzynarodowych, lecz problemem dla organów prowadzących są wysokie koszty ich prowadzenia. Większość rodzin z Ukrainy chciałoby w przyszłości wrócić do swojego kraju³, dlatego tak ważna jest dla nich możliwość kontynuowania nauki na dotychczasowych zasadach.

Dopuszczenie nauki zdalnej w ukraińskim systemie oświaty, które według MEiN odpowiada na oczekiwania władz ukraińskich, nie wyklucza większej aktywności państwa w obszarze integracji dzieci uchodźczych. Nauka zdalna może odbywać się w wyznaczonym przez gminę miejscu, pod nadzorem nauczycieli z Ukrainy, którzy w razie konieczności będą udzielać uczniom pomocy. Potrzebne jest także stworzenie

² NIK o organizacji pracy nauczycieli w szkołach publicznych, 02.09.2021, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/edukacja-i-nauka/nik-o-organizacji-pracy-nauczycieli-w-szkolach-publicznych-czesc-i.html> (dostęp: 19.07.2022).

³ „Dlaczego uchodźcy z Ukrainy wracają do domu?”, 6 czerwca 2022, Interdyscyplinarne Laboratorium Badań Wojny w Ukrainie, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, <https://inter-lab-wojna-ukraina.up.krakow.pl/2022/06/06/dlaczego-uchodzczy-z-ukrainy-wracaja-do-domu/> (dostęp: 19.07.2022).

ram prawnych po to, by polskie szkoły mogły włączać dzieci i młodzież z Ukrainy do wspólnych aktywności. Obecnie nauczyciele nie czują się uprawnieni do zapraszania dzieci, które nie są oficjalnie uczniami szkoły, do udziału w projektach i uroczystościach organizowanych w klasie. Obawiają się także negatywnych konsekwencji swoich działań (np. odpowiedzialności odszkodowawczej lub dyscyplinarnej) w przypadku niesformalizowanej sytuacji dziecka. Dla prawidłowego rozwoju dzieci potrzebują kontaktu z rówieśnikami, zatem władze nie powinny ograniczać się do wskazywania na obowiązki rodziców lub opiekunów.

Osobom, które po dniu 24 lutego 2022 r. przyjechały do Polski, brakuje często informacji opracowanych w języku ukraińskim i rosyjskim. Jako przykład podano uczniów z Ukrainy, którzy są zainteresowani kształceniem w szkołach branżowych, lecz nie wiedzą, jak wziąć udział w rekrutacji. Rodzice uczniów nie zdają sobie sprawy, że ich dzieci mogłyby skorzystać z obiadów szkolnych, półkolonii lub pomocy psychologa. Mają również trudności z dotarciem do informacji o dostępnych miejscach w żłobkach i przedszkolach.

Wśród omawianych kwestii pojawiły się metody nawiązania lepszych kontaktów z rodzicami i opiekunami, a jako jedno z rozwiązań wymieniono przetłumaczenie informacji w dziennikach elektronicznych na inne języki. Niezwykle ważna w relacjach między rodzicami a szkołą jest także praca asystentów kulturowych, pomocy nauczyciela i nauczycieli wspomagających. Przeszkodą w szerszym zatrudnianiu osób z Ukrainy są m. in. wysokie koszty i czas oczekiwania na nostryfikację dyplomów poświadczających kwalifikacje.

Polskie przedszkola przyjęły wiele dzieci z Ukrainy, jednak stanowi to duże obciążenie finansowe dla gmin. Przedstawiciele samorządów, w związku z dużym zapotrzebowaniem na usługi świadczone przez przedszkola, apelują o to, by środki przekazywane w ramach subwencji oświatowej w pełni pokrywały koszty kształcenia, opieki i wychowania. Należy podkreślić przy tym, że obejmowanie najmłodszych dzieci działaniami systemowymi stanowi ważną inwestycję z perspektywy całego

społeczeństwa. Badania dowodzą, że edukacja od pierwszych lat pozwala dzieciom nabyć kluczowe kompetencje i pomaga im na późniejszych etapach edukacyjnych⁴. Dla budowania wzajemnego zrozumienia oraz zapobiegania możliwym konfliktom społecznym edukacja wielokulturowa jest potrzebna już w przedszkolach.

Szczególne zaniepokojenie zebranych wzbudziła informacja, że dzieci przyjęte do klas ogólnodostępnych nie mają dostępu do materiałów edukacyjnych, w tym do podręczników do nauki języka polskiego. Nauczyciele są zmuszeni radzić sobie we własnym zakresie, np. poprzez korzystanie z plików zamieszczonych na stronach internetowych. Jeśli w szkole nie ma możliwości wydrukowania i kopiowania materiałów, prowadzenie lekcji jest bardzo utrudnione. Z obserwacji nauczycieli i asystentów kulturowych wynika, że niektóre dzieci odczuwają strach, ponieważ nie wiedzą, jakie są wobec nich oczekiwania. Nauczyciele również czują się niepewnie, ponieważ brakuje im doświadczenia i wiedzy na temat metod pracy z uczniami, którzy nie mówią w języku polskim. Obecna sytuacja wymaga od nich również wiedzy na temat pracy z osobami z traumą oraz sposobów rozwiązywania konfliktów w grupie.

Duża grupa to dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jednak w poradniach psychologiczno-pedagogicznych brakuje specjalistów, którzy mówią po ukraińsku i rosyjsku oraz tłumaczy. Bez właściwej diagnozy szkoły nie mają możliwości odpowiednio reagować na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne ucznia lub uczennicy. Nauczyciele przekazują także informacje o przypadkach agresji i nienawiści wobec Rosjan, w tym rosyjskich uczniów i uczennic, którzy także mieszkają w Polsce i ponoszą negatywne konsekwencje toczącej się wojny. Kwestii tej nie należy ignorować.

Jestem świadomy faktu, że sytuacja w Polsce i na świecie jest bardzo niestabilna, a kolejne wydarzenia wymagają nierzadko pilnych działań. Pragnę jednak podkreślić, że nawet po zakończeniu wojny w Ukrainie do Polski będą przybywać uchodźcy i imigranci. Ma to związek z globalnymi problemami, takimi jak kryzys klimatyczny,

⁴ „Edukacja małego dziecka. Warunek rozwoju i równych szans wszystkich dzieci”, <https://sosdlaedukacji.pl/edukacja-malego-dziecka-warunek-rownosci-jakosci-systemu-oswiaty/> (dostęp: 19.07.2022).

konflikty zbrojne, dyskryminacja mniejszości, głód, bezrobocie i bieda. Należy zatem niezwłocznie przystąpić do wzmocnienia systemu usług publicznych, w tym oświaty, tak aby był on w stanie pełnić swoje funkcje w każdych warunkach i tak skutecznie, jak to możliwe.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r., poz. 627 ze zm.), przedstawiam uprzejmie następujące rekomendacje Rzecznika Praw Obywatelskich:

- 1) wzmocnienie współpracy między władzą centralną, kuratoriami oświaty, jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami społecznymi;
- 2) podjęcie pilnych działań w celu rozwiązania problemów kadrowych w przedszkolach i szkołach;
- 3) dalsze ułatwienia w zatrudnianiu osób z Ukrainy: nauczycieli, terapeutów, asystentów kulturowych i innych pracowników;
- 4) intensyfikacja starań na rzecz integracji uchodźców; objęcie działaniami systemowymi uczniów i uczennic uczących się zdalnie poprzez zapewnienie im kontaktu z rówieśnikami oraz wsparcia osób dorosłych;
- 5) udzielanie przez MEiN wsparcia dla szkół utworzonych w ramach systemu ukraińskiego; tworzenie oddziałów międzynarodowych;
- 6) zapewnienie powszechnego i równego dostępu do materiałów edukacyjnych, w szczególności dobrych podręczników do nauki języka polskiego;
- 7) objęcie wszystkich nauczycieli szkoleniami z zakresu edukacji wielokulturowej i międzykulturowej;
- 8) zapewnienie stabilnego i adekwatnego finansowania zadań związanych z edukacją.

Będę wdzięczny Panu Ministrowi za udzielenie informacji o wszelkich działaniach, jakie prowadzone są obecnie przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, a które mogą wpłynąć na przyszłą sytuację dzieci i młodzieży z Ukrainy oraz innych państw w kontekście prawa do nauki.

Z wyrazami szacunku

Marcin Wiącek
Rzecznik Praw Obywatelskich
/-podpisano elektronicznie/